

Kaarle XII:n hätärahat eli Görtzin taalarit

"Kriisiaikoina syntyy numismaattisesti
mielenkiintoisia rahoja"

KÄSITTEITÄ : Dalern - Taalari

- Kansainvälinen rahayksikkö
- Esikuva saksalainen (böömil.) Thaler
- Myös muilla Euroopan valtioilla oli käytössä raha, joka oli keskenään vaihtokelpoinen, samanpainoinen ja hopeapitoinen
- Kehitys:
 - 1534 **Daler** = 4 mark = 32 öre (Svensk Dalern)
 - 1604 **Riksdaler**, hopeapaino aina 25,5 g
 - 1834 **Riksdaler Specie**, = 4 Riksdalern riksmynt
 - **1855 Riksdalern Riksmynt** = 1 krona 1873
- (Taustakuvassa Kustaa Vaasan taalari, Dalern)

1. Hopeinen rahajärjestelmä

- Taalarijärjestelmä oli käytössä vuodesta 1534 vuoteen 1871
- Mm. inflaation seurauksena taalari korvattiin Riksdalerilla 1604.
- Sen arvo puolestaan heikkeni seuraavasti:
- 1604 1 rdr = 4 mark
- 1609 1 rdr = 6 mark
- 1681 1 rdr = 8 mark sm
- 1712 1 rdr = 12 mark sm

(Taustakuvassa Kristiinan taalari, Dalern)

1.1 Hopea, Riksdalern

- Kaarle XII:n
1697-1718
hopeinen taalari
eli Riksdaler

- Fredrik I:n
1720- 1751
Riksdaler

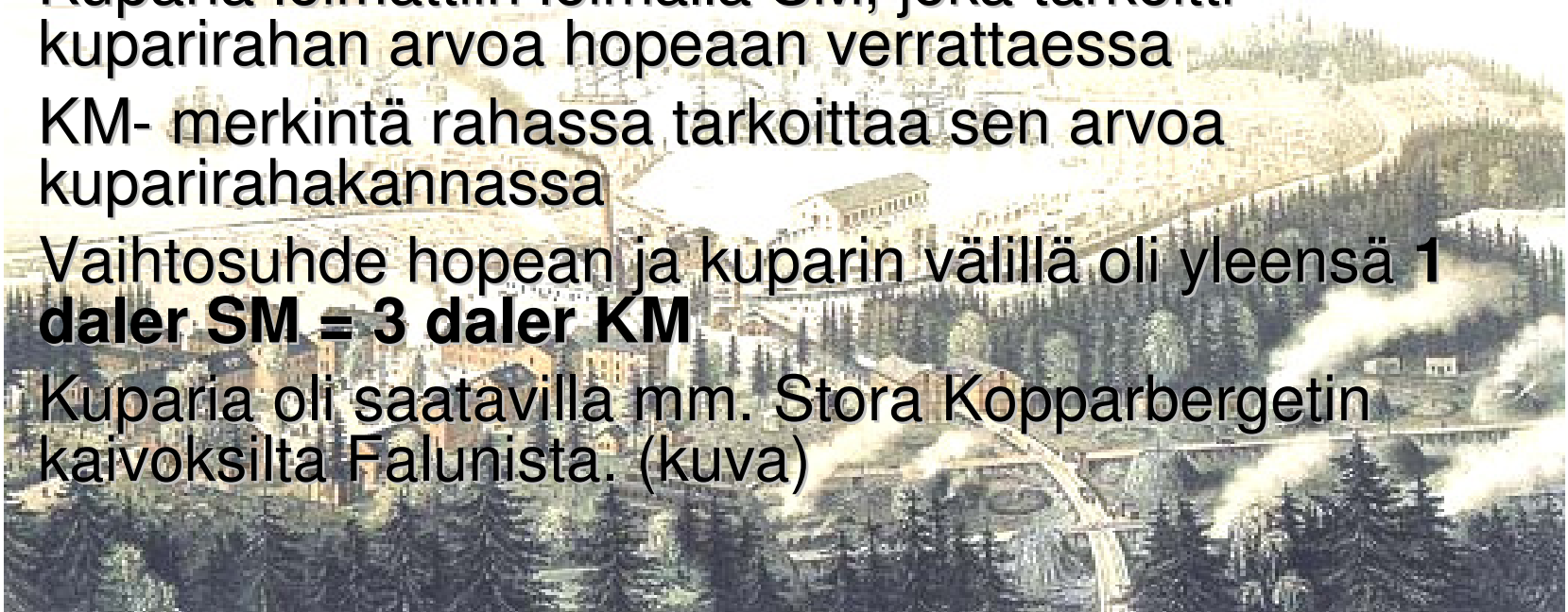
1.2 Hopea, Mark, Öre ja vaihtosuhte

- 4 mark 1693 Kaarle XI:n ajalta. (Ø n. 40 mm, paino 20g). Alunperin siis vaihtoarvoltaan 1 taalari. 1712 näitä tarvittiin taalariin jo 3 kpl.
- 1 öre SM 1717 hopeaa Kaarle XII:n ajalta. (Ø18mm, paino 1,23g). Näitä täytyi olla taalariin 32 kpl

2.Kuparinen rahajärjestelmä

- Ruotsissa oli käytössä kahden eri metallin arvoon perustuva rahajärjestelmä
- Hopeapulan vuoksi suosittiin kuparia rahan lyömisessä
- Kuparia leimattiin leimalla SM, joka tarkoitti kuparirahan arvoa hopeaan verrattaessa
- KM- merkintä rahassa tarkoittaa sen arvoa kuparirahakannassa
- Vaihtosuhte hopean ja kuparin välillä oli yleensä **1 daler SM = 3 daler KM**
- Kuparia oli saatavilla mm. Stora Kopparbergetin kaivoksilta Falunista. (kuva)

2.1. Kuparinen Daler (Taalarin Plootu ja hätätaaleri, nödmynt)

- 1 Daler Plåtmynt SM, Carl XII 1716
- Tämä raha vastasi arvoltaan 4 mk hopeaa tai 32 öreä silvermynt.
- Paino 1134 -1360g
- Plootuja tehtiin ½, 1, 2, 4, 8 ja 10 dalerin silvermyntin SM arvoisia
- 1 Daler SM, Kronan (nödmynt)
- Kaarle XII:n hätäraha, paino 3-6 g, ilmoitettiin olevan yhtä arvokas. Todellinen luottoraha!!

2.2.Kupari, öre SM ja KM

- 1 öre SM 1669 CRS eli Kaarle XI (kuparia hopea-arvoon leimattuna)- Näitä taalariin mahtui 32 kpl
- 1 öre KM 1663 Kaarle XI (tämä siis arvoltaan noin 1/3 SM- leimatusta rahasta) - Näitä taalariin 64 kpl
- 1/6 öre SM CXII CRS eli Kaarle XII – näitä taalariin 128 kpl

3. Kaarle XII:n sotaretket 1700-1718

3.1.Sotatapahtumat 1700-1718

Ruotsi joutui **vuonna 1700 sotaan Tanskaa, Puola- Liettuaa ja Venäjää** vastaan. Vuonna 1715 liittoumaan Ruotsia vastaan liittyi myös Preussi ja Hannover. Sota kesti kaiken kaikkiaan 21 vuotta. Tämä **Suureksi Pohjan sodaksi** kutsuttu sota lopetti niin sanotun Ruotsin suurvalta- ajan. Kuningas Kaarle XII oli sodan syttyessä 15 -vuotias. Hänen huimapäiset sotatoimet saivat **Tanskan** luopumaan pikaisesti sotatoimista. Voitto **Narvassa**. Sotatoimet **Puolassa** eivät johtaneet toivottuun lopputulokseen, sodan loppumiseen ja Kaarle suuntasikin hyökkäyksen **Venäjälle**. Venäläisten poltetun maan taktiikka heikensi Kaarlen joukkoja siten, että 1709 Ukrainan **Pultavassa** Kaarle koki murskatappion ja menetti armeijansa.

Sotatapahtumat siirtyivät **Suomeen vuonna 1714**. Venäläiset valloittivat koko Suomen lukuun ottamatta Oulun seutua - eli Pohjois- Pohjanmaata. Sillä venäläiset harrastivat ns. poltetun maan sotataktiikkaa Tornioon saakka. Alueen väestö vangittiin ja siirrettiin pakkotyöhön rakenteilla olevaan Pietariin, surmattiin, tai väestö pakeni piilopirteihin.

Pultavan jälkeen Kaarle pakeni **Turkkiin**, jossa yritti saada Turkin sulttaania liittymään sotaan. Vuonna **1714**, suostuteltuaan 5 vuotta sulttaania, samalla kun Pietari Suuri valloitti Suomea, Kaarle totesi, että täytyy kokeilla muita temppuja. Kaarle ratsasti Turkista Ruotsiin tarkoituksenaan aloittaa uusi sota ja valloittaa aluksi **Norja** Tanskalta. Kaarle sai surmansa tällä sotaretkellä. Rauha solmittiin Uudessakaupungissa 1721.

3.2 Sota maksaa

Koska Ruotsin valtio oli lähes konkurssitilassa pitkästä sodasta, sodan rahoittamiseen täytyi keksiä uusia keinoja. Nyt sitten päästäänkin otsikon asiaan. Ulkomaista lainaa ei haluttu ottaa. Sen sijaan lainaa päätettiin ottaa tavalliselta kansalta laskemalla liikkeelle hätärahaa, nimi ruotsiksi **nödmynt**.

4.Kuparin hinta nousee

- Vuonna 1709 rahalaissa oli määritelty, kuinka paljon kuparia tarvittiin kuhunkin nimellisarvoon leimattuun ploomuun.
- Kuparin markkinahinta kohosi vähitellen vuodesta 1712.
- Koska ploomurahassa olevan kuparin arvo oli suurempi kuin siihen oli leimattu, ploomuja ei kannattanut laskea liikkeelle. Esimerkiksi Kaarle XII:n 1 Taalarin kupariploomussa oli kuparia 1134-1360 grammaa. Kyseistä rahaa leimattiin uudestaan 1 ½ Taalarin arvoiseksi vuodesta 1715 alkaen.
- Painavia kupariploomuja ei myöskään enää haluttu levittää kotimaahan maksuliikenteeseen, vaan kuparia pyrittiin myymään ulkomaille, jolloin vaihdossa saataisiin mahdollisimman paljon hopeaa sotakassaan.
- Koska kotimaassa kuitenkin tarvittiin rahaa, siirryttiin käyttämään rahaa, jossa ei ollut kuparia siihen leimatun arvon verran.
- Rahasta voi käyttää nimitystä luottoraha, hätäraha eli nödmynt.

5. Luottorahaidea

Hätätilanteessa luodun uuden rahan paino (3,6- 7,2 g) ei enää vastannut siinä olevaa arvomerkintää. Metallin arvo oli noin 1/300 siihen leimatusta. Rahan käyttäjän tuli vaan luottaa, että valtio maksaa puuttuvan kuparin arvon valtion talouden helpottaessa. Rahaa liikkeelle laskiessa tämä lienee ollut myös tarkoituskin. Nödmynttiä voi siis verrata nykyaikaiseen paperiseen valtionobligaatioon.

Bertel Tingaström, (Myntningen i Sverige 995-1995) arvelee, että idean isä on ollut Casten Feif, joka oli Kaarle XII:n matkassa Turkissa. Syyn niskoilleen sai kuitenkin kuninkaan neuvonantaja, Georg Heinrich von Görtz. Hänet mestattiin sotkun päätteeksi 1719. Näitä Kaarle XII:n hatärahoja kutsutaan näin ollen myös Görz- taalareiksi. (kuvassa Görtz)

6.1. Rahojen julkaisuohjelma ja –aikataulu

Liikkelle laskettu Kaarle XII:n aikana:

Kronan 19. elokuuta 1715

2.189.000

Publica Fide 12 lokakuuta 1716

3.808.600

Wett och Wapen 8. huhtikuuta 1717

9.059.000

Flink och Färdig 6. tammikuuta 1718

7.368.000

Jupiter 23. kesäkuuta 1718
3.000.000

Saturnus 23. kesäkuuta 1718
3.000.000

Phoebus 23. kesäkuuta 1718
3.000.000

Mars 23. kesäkuuta 1718
3.000.000

Mercurius 23. kesäkuuta 1718
6.000.000

Hoppet
10. helmikuuta 1719
1.500.000

Se laskettiin liikkeelle vasta
Kaarle XII:n siskon Ulriika
Eleonoran hallitusaikana.

Alla 1 öre KM Frederik
I 1720. =1DALER SM
lopullinen arvo

**Julkaisematta jäivät
suunnitellut:**

- Aleksanteri Suuri 8. lokakuuta 1718
- Daedalus
- Herkules
- Theseus
- Hannibal
- Scipio Africanus
- Pompejus
- Titus

6.2. Hätätaalareitten lunastus

- Palautan mieliin, että **1 taalarin arvo oli 32 öreä!** Kun vuonna 1719 ryhdyttiin suunnittelemaan hätärahoista luopumista, lunastus päätettiin tehdä yhden viikon aikana 1.6. -8.6.1719.
- Lunastusarvoksi päätettiin **vain 2 öreä SM** (silvermynt) eli 6 öre KM (kopparmynt). Lisäksi lunastukseen mukaan ehtineille annettiin hyvitykseksi 14 ören vakuusseteli, joista loput lunastettiin vasta 1760-luvulle tultaessa. Lunastukseen ehtineet nödmyntin omistajat kokivat siis 50% tappion ja lunastuksesta myöhästyneet 95 %.
- Kiertoön jääneet Nödmyntit jäivät kiertämään 2 ören SM arvoisina. Lunastettua saatiin 40 miljoonasta taalarista 19 miljoona kappaletta.
- Vuonna 1724 kuparin arvon romahdettua kierrossa olevien nödmyntien arvo laskettiin 1 öre KM, eli vielä 1/6 :aan vuoden 1719 arvosta.
- Lunastettuja nödmynttejä laskettiin liikkeelle uudelleen päälle lyötyinä 1 öre KM arvoisina Frederik I:n hallituskauden alussa. (Tästä johtuvat mm. ko. rahan erot reunarihlauksissa. Raha taustakuvassa)

6.3. Nödmynt ja Suomi

- Nödmyntit eivät levinneet Suomeen niiden varsinaisena liikkeessäoloaikana, sillä Suomi oli miehitettynä 1714-1721.
- Rauhan tultua hätärahat levisivät kuitenkin Suomeen normaalin rahaliikenteen mukana 1 KM:n arvoisina.
- Vuoden 1776 rahauudistuksessa niiden arvoksi määriteltiin 1/12 skillingiä.
- Kaarle XII:n hätärahat poistuivat lopullisesti rahaliikenteestä vasta vuonna 1876, kun Ruotsissa siirryttiin desimaalijärjestelmään.

7.Lähteet ja kuvat

- Svenska Numismatiska Föreningen: Myntningen i Sverige 995-1995; Bertil Tingström
- Historian kartasto, Otava 2004
- <http://www.ingemars.se/nodmynt.htm>
- <http://www.myntkabinettet.se/web/Nodmynt.aspx>
- <http://www.tonysmynt.se/>
- <http://www.algonet.se/~hogman/slmynt.htm#topp>
- <http://sv.wikipedia.org/wiki/N%C3%B6dmynt>
- *(Taustakuvassa Kaarle XII. Piirros1900- luvun alussa avatusta hauta-arkusta)*

